

A publicisztika és szépirodalom határán

J u h á s z G é z a

**SAFFER PÁL: FOLYÓK, HEGYEK,
EMBEREK, FORUM KIADÓ, NOVI-
SZÁD, 1960.**

Nyilván nem szükséges külön bizonygatni és világirodalmi példákkal alátámasztani, hogy a valóban szépirodalmi eszközökkel és igénnyel készült publicisztikai alkotás nem kisebb értékű — s főleg nem kisebb jelentőségű és hatása — valamely szépirodalmi műnél, sőt e kettő nem is igen választható el egymástól, hisz a jó riport tulajdonképpen át-átcsap a szépirodalom szférájába. Ez azonban igen nagy teljesítmény és csak keveseknek és ritkán sikerül.

Ha ebből indulunk ki Saffer Pál most megjelent kötetének, riportgyűjteményének elemzésében, akkor látjuk csak, milyen nagy dologra is vállalkozott. De az elmélkedésnél érdekesebb és célravezetőbb magát a könyvet elemezni, annak egyes darabjait, hogy rámutathassunk, mi mindent lehet és kell egy-egy irodalmi értékű riportban valóra váltani, s mi sikerült, illetve mi nem sikerült ebből Saffer Pálnak.

A kötet első ciklusa (Kialvó mécsek két folyó között) szűkebb hazánk, Vajdaság, sőt leginkább Bácska életéből

veszi tárgyát s itteni jelenségekről készít pillanatfelvételeket. Mint a cikluscím is mutatja, elsősorban a „kialvó mécseket”, az elmúlásra ítélt jelenségeket, a múlt terhes örökségét figyeli meg — történésben, emberi felfogásban, magatartásban, életszemléletben. Bemutat például egy falut, amelyben a tanítók és tanítónők megalakítják a „komolytalanok klubját”, s a borbély az, aki így beszél helyettük: bár van mozi, könyvtár és vannak előadások, de „kultúremlernek ez mégis kevés”. Megismerkedünk egy öregemberrel, aki a régi világban nagy pénzeket keresett azzal, hogy fűvel mindenféle betegséget „gyógyított”, most viszont nem talál egy embert, aki megbíznék benne negyven-ezer dinár erejéig. S ellátogatunk egy öreg hölgyhöz, akinek háza valóságos múzeum, de nemcsak az értékeket, hanem giccset is őrzik benne, a letűnt korszaknak egész dohos levegőjét, amely szinte kicsap az írásból és szorongatja a tűdőt.

Csak két írást emeljük ki e ciklusból, hogy szembeállításokkal feleletet próbáljunk adni a bevezetőben felvetett kérdésre. Vegyük egyiknek az Orient buffet-t, másiknak meg a Teázó rendőrök egy magánképtár árnyékában című írást. Az első, mint a címe is mutatja, egy büfében készült pillanatfelvétel,

amelyből három elnagyolt portré villan elénk: a gazdag falusi parasztleány, a komája, aki városba került és itt megtelepedett és végül az öreg János, a szíjártó. Érdekes jelenetben mutatja meg, hogyan jár pörül a városi lányokkal és a hajósokkal a parancsoláshoz szokott gőgös, de primitív parasztleány, hogyan akklimatizálódik lassan a városi életformához a komája, s az öreg János hogyan leplezi dicsékvésével és látszólagos egykedvűségével otthona sivárságát, családjá felbomlását. Hány kérdést vet fel, hány emberi sorsot, hány érdekes portrét vázol fel, s hány izgalmas mai problémát érint! Am egyet sem mélyít el kellőképpen. Valahogy megegyezik az érdekesség felmutatásával, a jelenség lejegyzésével, de mélyebbre nem hatol, s így nem is hoz felszínre semmi újat, semmi különösét. Túlzás volna megtagadni ettől az írástól a becsületes újságírói munkának kiiáró elismerést, mint ahogy túlzás volna ennél nagyobb értéket tulajdonítani neki; — épp úgy elfelejtjük olvasás után, mint egy közepes minőségű riportot valamely napilapban.

S a fentiek bizonyítására nem szükséges esztétikai normákat előrangtatni, csupán a Teázó rendőrök... című írást kell kissé közelebről megvizsgálni és mellé állítani. Egy öregasszonyról szól ez az írás, aki valamikor Bácska leggazdagabb eladó lánya volt. A kommun és a fehér terror Pesten érte, de mivel a kommun idején járt hozzájuk egy rendőrtiszt, a fehér terror kitörésekor el akarták hurcolni. Az SHS egyik diplomatájának köszönhette, hogy megmenekült. Ez később feleségül is vette. Egy ideig a külföldet járták, majd a fasizálódás korszakában férjét nyugdíjazták. Később rendőr-országban fityelte a házukat, s ő egyszer megsajnálta a posztoló rendőrt és teát küldött neki a szakácsnőtől. Ez a rendőr később, mikor a hölgyet a magyar fasiszták internálták, vajat szerzett neki Sárváron és egyéb szívességet tett, egy másik jöemberük pedig, akire annak idején pesti házaik központi fűtésének felügyeletét bízták, kimentette a nyilasok kezéből. A felszabadulás után hazakerült és most az a legfőbb gondja, hogyan juttathatna ki Amerikába néhány értékes képet, vagy hogyan értékesíthetne valamit itthon a régiségekből. Magában ugyan ez sem valami különös téma, van ilven százzszámra az országban, de itt Saffernak sikerült a leírás kapcsán sokkal többet elmondania a pusztia, kissé fura történetnél. Sikerült a kérdést ki-

tágítania, általánosabb érvényt adni neki, olyan mondanivalót fűzni hozzá, hogy maga ez a történet is emlékeztünkbe vésődik. A történet előadása ugyanis nem folyamatos és egysíkú, hanem lírai visszaemlékezésekkel, asszociációkkal, meditációkkal szakítja meg ismételten, azaz nem is szakítja meg, hanem éppen ezzel mélyíti el a kérdést. Az előbbi történet leírásába például a következő asszociációt illeszti bele:

„Hiszen csak Auschwitzban négy millió olyan volt, aki nem küldhetett a szakácsnőtól a csendőrnek teát és nem bízhatta rendes emberre házaiban a központi fűtés felügyeletét. Közöttük volt az apám és az anyám. És — most már nincsenek”.

Nagyrészt ugyanezt mondhatjuk el a Tér, idő és ember című írásról, mely az Őszi ködökből feltűnő emberarcok ciklus legszebb darabja. Itt sem marad meg a kórház és az ott gyógykezelt jóbaráttal való találkozás pusztia leírásánál, itt is van valami, ami a teret és időt kitágítja, s a legmélyebb, legigazabb emberi érzéseket mutatja meg — ismét lírai közvetlenséggel. Hogy pedig a sort tovább folytassuk, említsük meg a harmadik ciklus (Utazás a Visztula mentén) legjobb darabjait is, a Mennyből az angyal-t és a megrendülés nélkül-t. Különösen ez utóbbi érdemel figyelmet, mert — mint a legtöbb említett jó riport — ez is a szépirodalom és publicisztika határán mozog, át is csap a szépirodalomba, s nemcsak az érzések egyszerű tolmácsolásával, hanem szerkezeti egységével is valósággal lírai versre emlékeztet. A Megrendülés nélkül c. írás a szerző auschwitzi zárandókútjáról szól, azt a haláltábort írja le, ahol szüleit is elpusztították. Nem kerüli meg a borzalmak érzékeltetését sem, mégsem az, ami az embert különösképpen meghatja, hanem az a mély humanizmus, amely az írásból kicsendül és az a határozott emberi, politikai álláspont, amely itt megnyilvánul. A haláltábor leírását például így zárja le: „Eszembe jutott, hogy ez öt évig tartott itt, hogy előtte Dachau volt, Bergen és Buchenwald.

Európa is volt — és hallgatott”.

Itt és az ezekhez hasonló sikerült írásokban tulajdonképpen a publicista és a szépiró szerencsés találkozását figyelhetjük meg, de ismét meg kell mondani, hogy más írásaiban viszont nemcsak a szépiró szunnyadt el kissé, hanem a riporter tollá is meg-megakad,

s ennél fogva memcsak a szépirodalom határán marad jóval innen, hanem publicisztikában is csak átlagos teljesítményt nyújt.

Természetesen hiba lenne a felsorolt hiányosságok miatt egészében elmarasztalni Saffer riport-könyvét és elvitatni tőle a jószemű riporter és jótollú író kvalitásait. Határozottan meg kell mondani, hogy olyan műfajt kezdett ápol-

ni — tiszteletre és figyelemre méltó állhatatossággal és sikerrel —, amely nálunk eléggé mostoha sorsú. Vállalkozásából azonban mégis le kell vonni azt a következtetést, hogy könyv alakban riportokból (épp úgy mint novellákból és tárcákból) csak az jelenhet meg, ami valóban időtálló, s nem mulandó jelentőségű, napi problémát, vagy felszíni jelenséget tárgyal.

